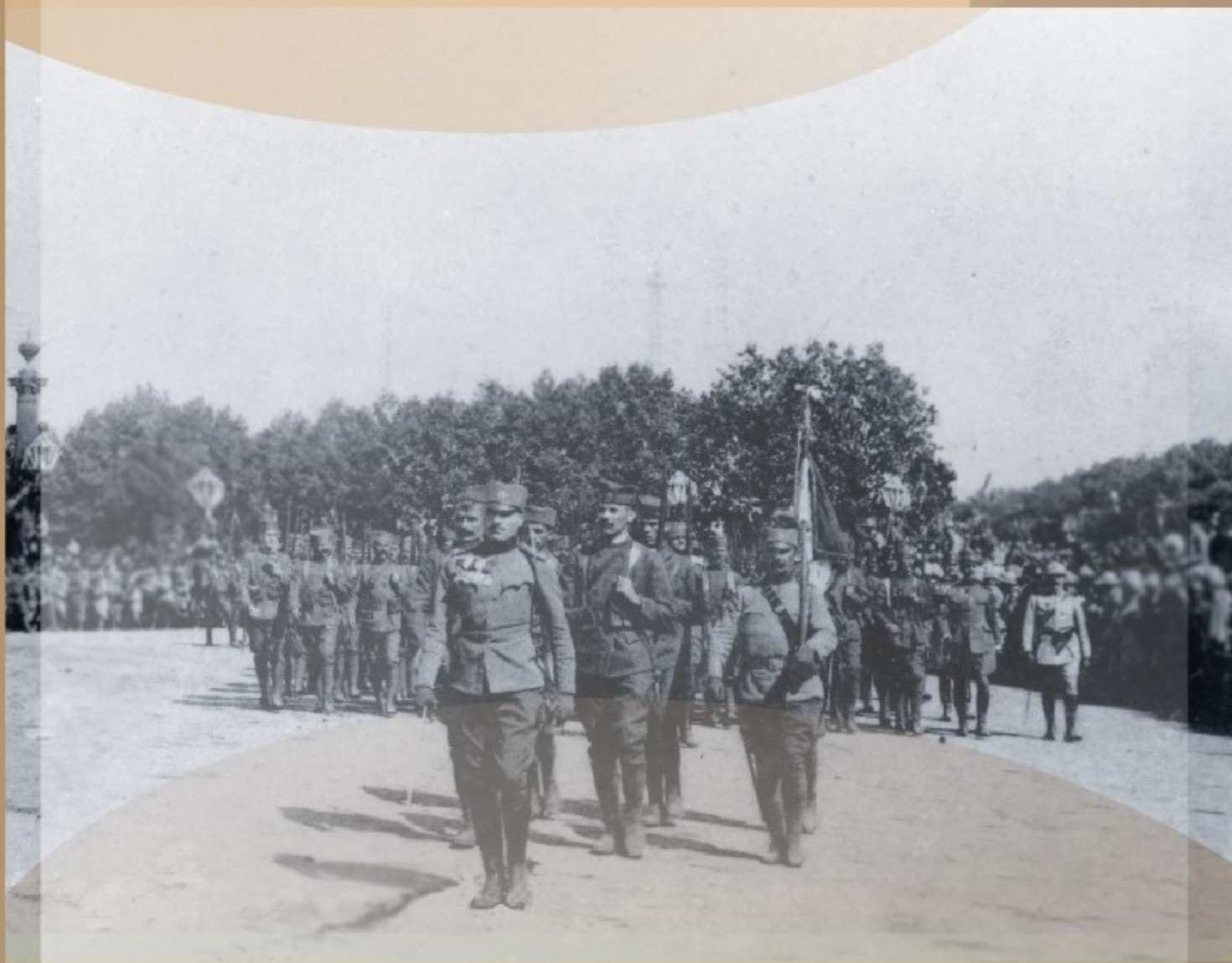

КРАЈ ВЕЛИКОГ РАТА – ПУТ КА НОВОЈ ЕВРОПИ

**THE END OF THE GREAT WAR –
THE ROAD TO NEW EUROPE**

КРАЈ ВЕЛИКОГ РАТА – ПУТ КА НОВОЈ ЕВРОПИ

THE END OF THE GREAT WAR – THE ROAD TO NEW EUROPE

Институт за
стратегијска истраживања
Strategic Research Institute

Историјски институт
Institute of History

Institute of History
Collection of Works, vol. 41
Strategic Research Institute

THE END OF THE GREAT WAR – THE ROAD TO NEW EUROPE

Editors

Aleksandar Rastović, Institute of History
Miljan Milkić, Strategic Research Institute

Belgrade 2020

Историјски институт
Зборник радова, књ. 41
Институт за стратегијска истраживања

КРАЈ ВЕЛИКОГ РАТА – ПУТ КА НОВОЈ ЕВРОПИ

Уредници

Александар Растовић, Историјски институт
Миљан Милкић, Институт за стратегијска истраживања

Београд 2020.

Издавање овог зборника финансијски су помогли
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије
Министарство одбране Владе Републике Србије

This book has been published with the financial support of
The Ministry of Education, Science and Technological Development, Republic of Serbia
Ministry of Defence, Republic of Serbia

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др Јарослав В. Вишњаков, Институт за међународне односе
/Универзитет/, Министарство спољних послова, Москва, Русија
Пуковник др Далибор Денда, Институт за стратегијска истраживања
Академик Љубодраг Димић, САНУ
Пуковник др Миљан Милкић, Институт за стратегијска истраживања
Проф. др Ђузепе Мота, Сапиенца Универзитет Рим, Италија
др М. Кристијан Ортнер, Војно-историјски музеј у Бечу, Аустрија
Др Ефпраксија С. Пасхалиду, Директорат за војну историју КоВ, Атина, Грчка
Проф. др Александар Растовић, Историјски институт Београд
Др Срђан Рудић, Историјски институт Београд
Др Биљана Стојић, Историјски институт Београд
Др Славенко Терзић, дописни члан САНУ
Проф. др Арпад Хорњак, Универзитет у Печују, Мађарска
Др Јована Шалјић, Историјски институт Београд
Др Јованка Шарановић, Институт за стратегијска истраживања

EDITORIAL BOARD

Assoc. Prof. Yaroslav V. Vishnyakov, PhD, Moscow State Institute of International
Relations /University
Col Dalibor Denda, PhD, Strategic Research Institute, Belgrade
Academician Ljuborag Dimić, SASA
Col Miljan Milkić, PhD, Strategic Research Institute, Belgrade
Prof. Giuseppe Motta, PhD, Sapienza University, Rome
M. Christian Ortner, PhD, Museum of Military History, Vienna
Efpraxia S. Paschalidou, PhD, Hellenic Army General Staff/Army History Directorate, Athens
Prof. Aleksandar Rastović, PhD, Institute of History Belgrade
Srđan Rudić, PhD, Institute of History Belgrade
Biljana Stojić, PhD, Institute of History Belgrade
Slavenko Terzić, PhD, Corresponding member of SASA
Assoc. Prof. Arpad Hornyak, PhD, University of Pecs
Jovana Šaljić, PhD, Institute of History Belgrade
Jovanka Šaranović, PhD, Strategic Research Institute, Belgrade

САДРЖАЈ

CONTENTS

- 11 **ПРЕДГОВОР**
15 FOREWORD

СРПСКА ВОЈСКА НА КРАЈУ ВЕЛИКОГ РАТА

SERBIAN ARMY AT THE END OF THE GREAT WAR

- 21 **Далибор Денда**
СРПСКА ВОЈСКА 1918. ГОДИНЕ
Dalibor Denda
SERBIAN ARMY IN 1918
- 37 **Милан Гулић**
СТУПАЊЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ НА ПОДРУЧЈЕ ДАЛМАЦИЈЕ 1918. ГОДИНЕ
Milan Gulić
THE ENTRY OF THE SERBIAN ARMY IN DALMATIA IN 1918
- 59 **Александар Животић**
СРПСКА ВОЈСКА И „БОЖИЋНА ПОБУНА“ 1919.
Aleksandar Životić
SERBIAN ARMY AND “THE CHRISTMAS REBELLION” IN 1919
- 75 **Миљан Милкић**
ДЕМОБИЛИЗАЦИЈА ВОЈНИХ СВЕШТЕНИКА СРПСКЕ ВОЈСКЕ
НАКОН ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА
Miljan Milkić
DEMOBILIZATION OF SERBIAN ARMY MILITARY CHAPLAINS
AFTER THE FIRST WORLD WAR

РАТНА 1918. ГОДИНА

THE GREAT WAR IN 1918

- 93 **Mihály Krámlí**
THE END OF THE AUSTRO-HUNGARIAN NAVY AND ITS DISTRIBUTION
Михаљ Крамли
КРАЈ АУСТРОУГАРСКЕ МОРНАРИЦЕ И ЊЕНА РАСПОДЕЛА

- 107 **Blaž Torkar, Vladimir Prebilič**
MILITARY SITUATION IN SLOVENIAN TERRITORY
AT THE END OF THE GREAT WAR
Блаж Торкар, Владимир Пребилич
ВОЈНА СИТУАЦИЈА НА СЛОВЕНАЧКОЈ ТЕРИТОРИЈИ
ПО ЗАВРШЕТКУ ВЕЛИКОГ РАТА
- 119 **Christian Stachelbeck**
FROM THE EUPHORIA OF VICTORY TO A "HUMILIATING" DEFEAT:
THE GERMAN SUPREME ARMY COMMAND
AND THE PATH TO THE ARMISTICE OF 1918
Кристијан Штахелбек
ОД ПОБЕДНИЧКЕ ЕУФОРИЈЕ ДО „ПОНИЖАВАЈУЋЕГ“ ПОРАЗА:
НЕМАЧКА ВРХОВНА КОМАНДА И ПУТ ДО ПРИМИРЈА 1918.
- 133 **M. Christian Ortner**
AUSTRIA-HUNGARY'S LAST OFFENSIVE IN 1918
М. Кристијан Ортнер
ПОСЛЕДЊА ОФАНЗИВА АУСТРОУГАРСКЕ 1918.

СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ
CREATION OF THE YUGOSLAV STATE

- 151 **Горан Милорадовић**
„ПИЈЕМОНТ“ ПРОТИВ „ПИЈЕМОНТА“: ПОЛИТИЧКА БОРБА
СРБИЈЕ И ХРВАТСКЕ ПРЕ И ТОКОМ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА
ЗА УЛОГУ ЦЕНТРА ДРЖАВНОГ УЈЕДИЊЕЊА
Goran Miloradović
“PIEDMONT” VS. “PIEDMONT”: A POLITICAL STRUGGLE
BETWEEN SERBIA AND CROATIA BEFORE AND DURING THE GREAT WAR
FOR THE ROLE OF THE CENTRE OF STATE UNIFICATION
- 183 **Александар Лукић**
СРПСКИ РЕПУБЛИКАНЦИ О УНУТРАШЊЕМ УРЕЂЕЊУ
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ 1918–1921. ГОДИНЕ
Aleksandar Lukić
SERBIAN REPUBLICANS ABOUT THE INTERNAL ORGANISATION
OF THE YUGOSLAV STATE IN 1918–1921
- 207 **Aleksandra Kolaković**
FRENCH INTELLECTUALS ON THE YUGOSLAV IDEA
AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA
Александра Колаковић
ФРАНЦУСКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ О ИДЕЈИ ЈУГОСЛОВЕНСТВА
И СТВАРАЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

225 **Јарослав В. Вишњаков**
РУСКА РЕВОЛУЦИЈА 1917. И ФОРМИРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Yaroslav V. Vishnyakov
RUSSIAN REVOLUTION OF 1917 AND CREATION OF YUGOSLAVIA

235 **Biljana Stojić**
GEORGES CLEMENCEAU AND CREATION OF YUGOSLAVIA
Биљана Стојић
ЖОРЖ КЛЕМАНСО И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРУШТВО
SOCIETY

259 **Душан Р. Бајагић**
ПРОБОЈ СОЛУНСКОГ ФРОНТА И КРАЈ ВЕЛИКОГ ПАТА:
ПРЕМА ПИСАЊУ ФРАНЦУСКЕ ШТАМПЕ
Dušan R. Bajagić
BREAKTHROUGH OF THE SALONICA FRONT AND THE END OF THE GREAT
WAR: ACCORDING TO THE FRENCH PRESS

285 **Ана Столић**
РАТНИ ДОПРИНОСИ ЖЕНА И ПОСЛЕРАТНА БОРБА
ЗА ЖЕНСКО ПРАВО ГЛАСА У СРБИЈИ (КРАЉЕВИНИ СХС) 1918–1921.
Ana Stolić
WAR CONTRIBUTIONS OF WOMEN AND POST-WAR STRUGGLE
FOR WOMEN'S SUFFRAGE IN SERBIA
(KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES) IN 1918–1921

299 **Биљана Вучетић**
„СРБИЈА У АГОНИЈИ“: ЗАПАЖАЊА АМЕРИЧКИХ ХУМАНИТАРАЦА
КРАЈЕМ ВЕЛИКОГ ПАТА
Biljana Vučetić
“SERBIA ON THE RACK”: SOME REMARKS OF AMERICAN HUMANITARIANS
AT THE END OF THE GREAT WAR

315 **Софија Божић**
ВЕЛИКИ РАТ И УЈЕДИЊЕЊЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
НА СТРАНИЦАМА ЧАСОПИСА *НАРОДНА ОДБРАНА* (1926–1941)
Sofija Božić
THE GREAT WAR AND THE UNIFICATION OF THE SERBS, CROATS AND
SLOVENES IN THE PAGES OF MAGAZINE *NATIONAL DEFENSE* (1926–1941)

- 335 **Миле Бјелајац**
ПРОМЕНЕ У ИНТЕРПРЕТАЦИЈАМА „ВЕРСАЈСКОГ СИСТЕМА“
ТОКОМ ПРОТЕКЛИХ 100 ГОДИНА
Mile Vjelajac
HISTORICAL AND POLITICAL REASSESSMENTS
OF THE “VERSAILLES PEACE SETTLEMENTS” IN THE LAST 100 YEARS
- 357 **Маријана Мраовић**
АРХИВСКА ГРАЂА ВОЈНОГ АРХИВА О ВОЈНИМ И ЦИВИЛНИМ
ГУБИЦИМА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
Marijana Mraović
ARCHIVAL RECORDS OF THE MILITARY ARCHIVE ABOUT MILITARY AND
CIVILIAN LOSSES OF THE KINGDOM OF SERBIA IN THE FIRST WORLD WAR

Миљан МИЛКИЋ

ДЕМОБИЛИЗАЦИЈА ВОЈНИХ СВЕШТЕНИКА СРПСКЕ ВОЈСКЕ НАКОН ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Апстракт: У раду се анализира нормативна регулатива, као и процес демобилизације војних свештеника српске војске након Првог светског рата. Посебну пажњу аутор посвећује анализи односа црквених и војних власти. Чланак је писан на основу необјављених извора из Војног архива, Архива Српске православне цркве, објављених нормативних докумената и релевантне литературе на српском језику.

Кључне речи: војни свештеници, српска војска, војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, демобилизација, Српска црква.

Српска војска је чинила основу за стварање војске нове државе Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, проглашене 1. децембра 1918. године.¹ Прва влада формирана је 20. децембра и у оквиру ње је успостављено и заједничко Министарство војно и морнарице. Врховна команда српске војске постала је Врховна команда Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Указом регента Александра Карађорђевића од 19. августа 1919. војни закони Краљевине Србије и даље су привремено били на снази на целом простору нове државе. Иако су ратна дејства формално престала, нова држава је наставила да функционише у ратним околностима. Војска је била суочена са проблемима успостављања и заштите граница нове државе, као и са низом безбедносних проблема на Косову, у Метохији, Црној Гори и деловима Босне и Херцеговине.² Због тога је демобилизација војске спроведена тек 1920. године, у периоду од 5. априла до

¹ Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*, Beograd 1988.

² Димитар Тасић, *Рат после рата. Војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Косову и Метохији и у Македонији 1918–1920*, Београд 2008.

³ М. Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*, 68.

5. маја, мада је безбедносна ситуација још увек била лоша на мађарској и албанској граници.³ У складу са одлуком о демобилизацији војске и преласка на мирнодопску формацију, Врховна команда је престала да делује 5/6. маја, док је Главни генералштаб успостављен сутрадан, 6. маја 1920. године.⁴

У тренутку када је формирана нова држава, готово комплетна српска Прва армија била је распоређена уз демаркациону линију у Банату, Бачкој и Барањи.⁵ Већи део српске Друге армије такође је био ангажован на осигурању демаркационе линије: Тимочка дивизија од Требиња до Сиња, према талијанској војсци у Далмацији; Јадранске трупе у Боки Которској и Паштровићима, и од Вирпазара до Улциња; Југославенска дивизија (из чијег састава су биле издвојене Јадранске трупе и 1. вардарска бригада у Македонији) била је распоређена претежно на Косову и Метохији; делови Шумадијске дивизије били су упућени на осигурање демаркационих линија, најпре у Србији, Санџаку и источној Босни. Поред јединица српске војске, на територији Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца деловале су и јединице Народног вијећа. У новембру 1918. године, Народно вијеће је преузело команду над јединицама војске бивше Аустроугарске монархије које су биле на територији Државе Словенаца, Хрвата и Срба.⁶

Од самог почетка стварања нове државе и нове војске 1918. постојао је проблем повећања бројног стања војске. На територији Србије организована су два пешадијска пука у Штипу и Митровици и настављено је војнотериторијално организовање у дивизијским областима формираним 1913. године (Вардарска, Битољска, Косовска, Брегалничка и Ибарска).⁷ Потребна за демобилизацијом старих ратника из Првог светског рата захтевала је попуну јединица новим регрутима. Упут о регрутацији донет је 28. јануара 1919. године, а већ 4. фебруара министар војни наредио је да почне регрутација у Моровској, Дринској, Дунавској, Шумадијској и Тимочној дивизијској области.⁸ Наредна регрутација код пуковских окружних команди требало је да почне од 16. марта 1919. године.⁹ Потребно је навести да ниједна од ових регрутација није прошла без великих проблема и отпора становништва пре свега у областима ван територије некадашње Краљевине Србије.¹⁰

Демобилизација ратника са Солунског фронта почела је указом регента Александра Карађорђевића од 25. марта 1919. године којим је Последња одбрана војске враћена у редовно стање.¹¹ Указ о враћању трећег позива у редовно стање донет је 1. јуна 1919. године.¹² Министар војни и морнарице

⁴ *Службени војни лист* (1920) 649.

⁵ М. Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*, 52–53.

⁶ Mile Bjelajac, *Stvaranje vojske Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba*, Srbija 1918. godine i stvaranje jugoslovenske države, (S. Terzić, Ed.), Beograd 1989, 365–378.

⁷ М. Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*, 53.

⁸ *Исто*, 64.

⁹ Војни архив, ПЗ, 172, 9, 8/15.

¹⁰ М. Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*, 53–70.

генерал Стеван Хаџић наредио је 11. новембра 1919. да се отпусте из војске сви обвезници другог позива, односно, они који су 1918. напунили 31 годину и старији од њих.¹³ Отпуштање је требало да буде завршено до 15. децембра, када су све јединице морале да поднесу извештај колико је обвезника отпуштено. Врховни командант престолонаследник Александар Карађорђевић донео је 31. марта 1920. наредбу да се врати у редовно стање и онај део војске који није демобилисан.¹⁴ Иако је безбедносна ситуација на мађарској и албанској граници била лоша, ова одлука је предвиђала да се у периоду од 5. априла до 5. маја 1920. спроведе демобилизација првог позива.¹⁵

Пре него што је наређена демобилизација 1920. године, из војске су отпуштене поједине специфичне категорије војних обвезника, полицијски чиновници, учитељи, студенти, квалификовани радници.¹⁶ Министар војни и морнарице Стеван Хаџић наредио је 26. септембра 1919. да се сви обвезници рударски радници одмах отпусте, као и да се обвезници који сада раде у рудницама не смеју упућивати на војну дужност.¹⁷ Ово наређење је донето у складу са решењем Министарског савета од 5. септембра 1919. којим су донете мере у циљу повећања производње угља. Једна од посебних категорија обвезника били су и свештеници. Свештеници су у саставу српске војске учествовали у свим ратовима које је Србија водила од 1876. до 1918. године. Иако су у саставу српске војске били предвиђени већ од усвајања првог *Устроениа гарнизоне воиске* 10. јуна 1839. године, положај свештеника за време рата одређен је 24. фебруара (по старом календару) 1876. године, када је *Устројством целокупне војске* одређен састав команди у случају рата.¹⁸ У Главној команди био је предвиђен војни владика, док су дивизијска и бригадна команда имале по једног свештеника. Ово Устројство је представљало основу за доношење *Прописа о дужностима војних свештеника при Врховној команди, команди дивизија и команди бригада*, 9. јуна 1876. године. У Врховној команди био је распоређен војни владика који је задатке и наређења добијао директно од начелника штаба Врховне команде. Свака дивизија, свака бригада и сваки пук имали су по једног војног свештеника, а њихову делатност усмеравао је и контолисао војни владика.

Недостаци народне војске уочени након ратова 1876–1878. године, довели су до усвајања *Закона о устројству војске* 15. јануара 1883. и увођења опште војне

¹¹ *Службене новине Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца*, број 25 (29. март 1919) 1.

¹² *Исто*, број 53 (7. јун 1919) 1.

¹³ *Исто*, број 138 (14. новембар 1919) 2.

¹⁴ *Исто*, број 77 (5. април 1920) 1.

¹⁵ М. Вјелажас, *Војска Кралјевине SHS 1918–1921*, 68.

¹⁶ *Исто*, 68.

¹⁷ *Службене новине Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца*, број 102 (2. октобра 1919) 2.

¹⁸ Миљан Милкић, *Социјални статус војних свештеника српске војске 1839–1918*, *Историјски часопис*, књ. LXVI (2017) 321–340.

обавезе и сталног кадра који се у ратном стању попуњавао резервом.¹⁹ Мобилизација војних обвезника вршена је на основу нове формације од 12. фебруара 1883. и поделе на пет дивизијских области (Тимочка, Моравска, Дринска, Дунавска и Шумадијска), петнаест пуковских округа и шездесет батаљонских срезова. По новој ратној формацији српска војска је имала пет дивизија првог позива, пет дивизија другог позива и 60 батаљона трећег позива. На основу усвојеног принципа територијалног попуњавања ратне јединице из најближе околине, војном обавезом били су обухваћени сви способни грађани ради припреме за војну службу у рату, дакле и свештеници, који су у војну службу позивани по обавези према прописаном саставу и формацији појединих јединица. Свака јединица је на основу састава и формације правила попис свештеника који су били дужни да се јављају на дужност. У штабу команде целокупне војске и штабу дивизијске команде, налазио се по један војни прота, док је у штабовима пукова био распоређен по један војни свештеник. У јединицама другог позива по један војни свештеник налазио се у штабу пешадијске пуковске команде, штабу коњичког дивизиона и штабу артиљеријског пука. За војне свештенике узимани су свештеници и монаси који су имали одговарајуће стручне способности и који нису били старији од 50 година.²⁰ Једино је војни прота имао статус чиновника и у зависности од чина (ранг мајора или ранг капетана прве класе) примао плату са осталим припадностима официра, док је осталим свештеницима исплаћиван хонорар на основу обављених послова. Избор војних свештеника вршен је у договору са председником епархијског духовног суда, односно окружним архијерејем, а њихово мишљење било је пресудно и приликом смењивања свештеника са дужности. Формацијом из 1883. године уведена је војнотериторијална подела са којом је Краљевина Србија ушла и у балканске ратове и у Први светски рат. Војска је била подељена на трупе првог (регрути и обвезници од 21 до 31 године), другог (од 31 до 37 године) и трећег позива (37 до 45 година). *Законом о устројству војске* из 1901. уведено је служење у Последњој одбрани (младићи од 17 до 20 година и грађани од 45 до 50 година). Ратни пукови су попуњавани обвезницима са територије на којој су се налазили.²¹ На основу *Формације војске* од 12. фебруара 1899. у штабу дивизијске команде редовне војске у мобилном и ратном стању био је један резервни војни прота, док је у штабу пешадијског пука редовне војске у мобилном и ратном стању, штабу пољског артиљеријског пука редовне војске, штабу коњичке дивизије редовне војске у мобилном и ратном стању, штабу брдског артиљеријског пука редовне војске у мобилном и ратном стању, био по један резервни војни свештеник, а у штабу пешадијског

¹⁹ *Службени војни лист* (1883) 1–28.

²⁰ Миљан Милкић, *Специфичности верског живота у војсци Кнежевине-Краљевине Србије*, Војно дело 1 (2003) 173.

²¹ Данило Шаренац, *Топ, војник и сећање. Први светски рат и Србија 1914–2009*, Београд 2014, 119–152.

пука народне војске првог позива и штабу пешадијског пука другог позива народне војске, био је по један свештеник-обвезник.²² Квалитативно нове промене у статусу војних свештеника донео је *Закон о устројству војске* од 9. фебруара 1901. године којим су први пут дефинисани и јасни критеријуми за напредовање војних свештеника у служби и они су били исти као за официре, а стални војни свештеници имали право на пензију.²³ *Изменама и допунама Закона о устројству војске* од 13. априла 1904. године као последица смањивања финансијских издатака за војску, укинут је положај сталног војног свештеника. Негативне последице овог закона посебно су испољене током Првог светског рата, када у војсци није било довољно обучених војних свештеника. Дужности војних свештеника током Првог светског рата нису се суштински промениле у односу на *Пропис о дужностима војних свештеника* из 1876. године.²⁴ Служење литургије, опела и парастоса, чинодејствовање приликом државних и верских празника и рад у српским и савезничким војним болницама, биле су основне дужности војних свештеника. Због чињенице да се српска војска од краја 1915. до пробоја Солунског фронта у септембру 1918. налазила ван граница Србије, војни свештеници су имали важну улогу у јачању борбеног морала војника, као и у очувању традиционалних националних и верских вредности.

Иницијативу за ослобађањем свих свештеника из војске покренуо је министар просвете и црквених послова Милош Трифунковић, који је у својој молби министру војске генералу Михаилу Рашићу навео да су многе парохије, посебно оне које су биле под бугарском окупацијом, остале без свештеника.²⁵ Своју молбу поткрепио је чињеницом да се војска налазила у гарнизонима и да су свештенорадње у војсци могли да врше парохијски свештеници. Као први потез ка демобилизацији свих свештеника, министар Рашић је 13. новембра 1918. предложио да најпре од војне дужности буду ослобођени свештеници из области припојених Краљевини Србији након балканских ратова.²⁶ О тешкој ситуацији у јужним крајевима Краљевине Србије сведочи и телеграм који су 20. новембра 1918. године Врховној команди упутиле црквене власти у Скопљу. У телеграму се наводи да са свих страна добијају информације и протесте о томе да је народ остао без свештеника, јер су многи свештеници умрли и убијени, а манастири су опљачкани и остали без управе.²⁷ Последице таквог стања биле су да се народ сахрањује без опела, а да се деца не крштавају. У телеграму се закључује да је неопходно да се свештеници и калуђери који су у војсци врате на своје редовне дужности и упућује молба да се сви војни свештеници који нису

²² *Службени војни лист* (1889) 113–136.

²³ М. Милкић, *Социјални статус војних свештеника српске војске 1839–1918*, 321–340.

²⁴ Миљан Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, Медија центар „Одбрана”, Београд 2016, 73–91.

²⁵ ВА, П 3, 321, 10, 5/138.

²⁶ ВА, П 3, 321, 10, 127.

²⁷ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, АЕБр. 437.

неопходно потребни војсци, ослободе војне дужности и упуте у своје парохије. Предлаже се и да би војска могла да по потреби позива гарнизоне и локалне свештенике. Лоша ситуација била је и у другим парохијама Српске цркве. Редов у Пекарској чети Тимочке дивизије Илија Миладиновић обратио се писмом из Петроварадина митрополиту 12. децембра 1918. и тражио да као служитељ Цркве Светог Николе у Алексинцу буде ослобођен војне дужности и враћен у Алексинац.²⁸ Указао је на лоше стање у Алексинцу јер су тројица алексиначких свештеника погинула за време рата (намесник Аврам Миловановић, прота Милета Стојановић и јереј Ђорђе З. Завишић) и да би он могао да се брине о цркви док се не одреди будући свештеник. У прилог својој молби навео је да је већи део живота провео као служитељ у цркви, као и да је током рата помагао у служби војном свештенику Трајку Ковачевићу²⁹ у цркви у Острову (садашња Арниса, регион Пела, Грчка). На крају је указао и на своје породичне тешкоће с обзиром на то да је имао малу децу.

На основу молбе министра просвете и црквених послова, министар војни предложио је 3. децембра 1918. године начелнику штаба Врховне команде да објави наређење којим би сви свештеници у оперативној војсци и позадини били ослобођени војне дужности и упућени у своје парохије.³⁰ Начелник штаба Врховне команде је 6. децембра 1918. године донео наређење о ослобађању од дужности свих свештеника у оперативним јединицама. На основу наређења, спискове свештеника ослобођених војне дужности требало је доставити Врховној команди. По јединицама је средином децембра 1918. године почело утврђивање тачног броја рањених и погинулих свештеника.³¹ Тако је Врховна команда упутила је 13. децембра 1918. команданту места Ниш захтев да достави тачан број рањених и погинулих свештеника. Највећи број војних свештеника разрешен је војне дужности почев од октобра 1918. године и упућен на своје редовне дужности. Међутим, с обзиром на то да нису сви свештеници били демобилисани на време, током наредних месеци вођена је интензивна преписка између црквених и војних власти.

Митрополит Димитрије обратио се 15. децембра 1918. министру војном и обавестио га да се раније обраћао Врховној команди с молбом да се сви свештеници који су на војној дужности при разним јединицама што пре

²⁸ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919.

²⁹ Трајко С. Ковачевић, свештеник из села Баново Поље, срез Мачвански, округ Подрињски. На војну дужност ступио 3. маја 1913. године као војни свештеник 6. пешадијског пука Дринске дивизије другог позива. Био је свештеник у болници у замку Ахилеон, од 25. октобра 1916. одређен је на дужност војног свештеника у команди места Солун. Наредбом начелника штаба Врховне команде од 4. јануара 1918. одређен је да врши црквене обреде у свим јединицама које се налазе у Острову. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 306–311.

³⁰ М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 69–70.

³¹ Миљан Милкић, *Војни свештеници у српској војсци 1914–1918*, Први светски рат и Балкан – 90 година касније, (ур. М. Терзић), Београд 2011, 124.

ослободе и упуте у своје парохије.³² Подсетио је на чињеницу да је велики број православних свештеника погубљен од непријатеља или је умро у ропству и да су због тога многе парохије остале без свештеника. С обзиром на то да је било неопходно да се што пре омогући духовно старање над народом, митрополит је замолио министра да се свештеници што пре разреше војне дужности и одмах упуте у своја места, а да их на њиховим војним дужностима замене локални свештеници из крајева где се српске трупе налазе. Као одговор на молбу од 15. децембра 1918, министарство војно обавестило је митрополита 24. децембра 1918. да је министар војни истог дана наредио да се сви парохијски свештеници и свештеномонаси (јеромонаси) разреше војне службе и упуте на своје редовне дужности, а да се на њихова места поставе локални свештеници.³³

Велики број свештеника који су демобилисани суочио се по повратку својим кућама са тешким материјалним приликама. Као пример наводимо случај свештеника Душана Ђ. Чабића³⁴ који се 2. јануара 1919. године обратио митрополиту и објаснио своју тешку ситуацију.³⁵ Навео је да је као свештеник из Купинова у Срему добровољно прешао у Србију и приступио српској војсци где је као војни свештеник у Шумадијској дивизији остао до 5. децембра 1918. када је демобилисан. Након повратка својој породици утврдио је да му је непријатељ уништио кућу и покућство и због тога моли митрополита да га има у виду када буде додељивана помоћ војним свештеницима „чије су породице биле у врло великој беди и оскудици“.

Истовремено са отпуштањем свештеника из војне службе јављала се потреба за постављењем нових. Позивање парохијских свештеника да врше потребне свештеничке послове код војске није се показало као добра пракса с обзиром на то да ни у парохијама није било довољно свештеника. Крајем октобра 1918. године у Солуну није било ниједног српског свештеника, иако је постојала потреба за њима.³⁶ Командант места Скопље тражио је од Врховне команде 25. октобра 1918. да им пошаље једног свештеника пошто их у команди није било.³⁷ Јеромонах Виктор Љубичић из манастира Хопово постављен је 10. децембра 1918. на свој лични захтев за војног свештеника 9. пешадијског пука Дунавске дивизије. Он је још једном предузео личну иницијативу и 16. јануара 1919. замолио команданта пука да остане на војној дужности до дана демобилизације. Министарство војно доставило је 10. априла 1919. године

³² Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, АЕБр. 449.

³³ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, ФЂОБр. 29436.

³⁴ Свештеник из Срема. За време рата служио добровољно као војни свештеник. На основу списка свештеника Шумадијске дивизије од 4. марта 1916. био је у Шумадијском коњичком пуку првог позива. На основу распореда од 27. марта 1916. године постављен је за војног свештеника Шумадијског пољског артиљеријског пука. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 418.

³⁵ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, АЕБр. 793.

³⁶ ВА, П 3, 321, 10, 5/112.

³⁷ ВА, П 3, 321, 10, 5/117.

Министарству вера решење министра војног којим је јеромонах Виктор Љубичић разрешен дужности и упућен у манастир Хопово на редовну дужност.³⁸

Стварање бољих услова у јединицама за демобилизацију војних свештеника омогућила је наредба начелника штаба Врховне команде војводе Живојина Мишића од 29. новембра 1918. Због ослобађања од војне службе појединих војних свештеника, у јединицама које се налазе на територији Краљевине Србије један свештеник може да врши све црквене обреде.³⁹ Ова наредба донета је на основу предлога команданта Друге армије војводе Степе Степановића.

Средином јануара 1919. године у јединицама су формиран спискови оних свештеника који су ослобођени војне дужности и враћени у своје парохије. Постојали су различити разлози за разрешење свештеника и пре објаве званичне демобилизације. Тако је Милан Димитријевић, протонамесник из Велеса, војни свештеник Комбинованог пука, војни свештеник 1. француске резервне болнице у Седесу, војни свештеник при болници Шкотских жена у Солуну, разрешен војне дужности решењем министра војног 22. септембра 1918. и стављен на располагање министру просвете и црквених послова.⁴⁰ Указом од 24. октобра 1920. постављен је за сталног војног свештеника треће класе. Министар војни замолио је 28. септембра 1918. године начелника штаба Врховне команде да му стави на располагање протојереја Божидара Јокановића, из Кавадарског округа, некадашњег војног свештеника Реконвалесцентског логора на Зејтинлику, а у том тренутку нераспоређеног.⁴¹ Ослобођен је војне службе решењем министра војног од 9. октобра 1918. године. Министар војни разрешио је војне дужности Серафима С. Крстића, протојереја охридског, војног свештеника у Марсељу и Бордоу, 5. октобра 1918. године.⁴² Стојан Ј. Стејић, протојереј из Куманова, ослобођен је војне дужности и упућен у своју парохију у Куманово 23. октобра 1918. године.⁴³ Никола Ј. Поповић, парох текијски и војни свештеник у 13. пешадијском пуку, разрешен је војне дужности 9. децембра 1918. године и упућен у Текију.⁴⁴ Наређењем начелника штаба Врховне команде од 14. децембра 1918. разрешен је војне дужности Цветко В. Крстић, свештеник у селу Планиници код Бољевца, војни свештеник у 14. пешадијском пуку.⁴⁵ Министар војни ослободио је војне дужности јеромонаха Саву Митровића, архимандрита у манастиру Ђуришком, 19. децембра 1918. године.⁴⁶

Након наређења министра војног од 24. децембра 1918. и почетка званичног отпуштања војних свештеника, позната су имена неколицине демобилисаних

³⁸ М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 323.

³⁹ ВА, П 3, 321, 10, 5/136.

⁴⁰ М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 275–277.

⁴¹ Миљан Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 302.

⁴² *Исто*, 314.

⁴³ *Исто*, 401–403.

⁴⁴ *Исто*, 380.

⁴⁵ *Исто*, 315–316.

⁴⁶ *Исто*, 338–340.

војних свештеника. Јевстатије (Јован) Караматијевић, родом из Нове Вароши, војни свештеник у 17. пешадијском пуку и 4. пешадијском пуку, разрешен је војне дужности 27. децембра 1918. године.⁴⁷ Протојереј Милија Д. Ристић, родом из Горње Каменице код Књажевца, парох ваљевски, дивизијски прота у штабу Тимочке дивизије другог позива, војни свештеник у болници на острву Видо и у савезничкој болници у Ахилеону, решењем министра војног од 27. децембра 1918. разрешен је војне дужности и стављен на располагање министру просвете и црквених послова.⁴⁸ Петар А. Ђуровић, свештеник из Добруна, војни свештеник 6. пешадијског пука, разрешен је војне дужности 27. децембра 1918. године.⁴⁹ Владимир Атанацковић, свештеник из Тетова, војни свештеник 2. завојшта Моравске дивизије, разрешен је војне дужности у Моравској дивизији 28. децембра 1918. године.⁵⁰ Марко Ставрић, свештеник у селу Јабланица близу Охрида, ослобођен је војне дужности 28. децембра 1918. године.⁵¹ Душан М. Весић, из села Пепељевац, војни свештеник у 12. пешадијском пуку и 7. пешадијском пуку, демобилисан је 28. фебруара 1919. године.⁵²

Карактеристична је ситуација у вези са отпуштањем из војске јеромонаха Леонтија Л. Митровића, игумана Цетињског манастира.⁵³ Он се као војни свештеник 1. пешадијског пука 6. децембра 1918. обратио команданту пука са молбом да му дозволи месец дана одсуства и одласка у родни крај – Боку Которску, како би са својом браћом провео божићне празнике.⁵⁴ На основу позитивног мишљења команданта 1. пешадијског пука, команданта 1. пешадијске бригаде и команданта Моравске дивизије, начелник штаба Врховне команде војвода Живојин Мишић одобрио је јеромонаху Леонтију 12. јануара 1919. године 25 дана одсуства. На основу још увек непотпуних података можемо реконструисати и дешавања у вези са демобилизацијом Леонтија Нинковића, игумана манастира Острог. Митрополит Србије Димитрије обавестио је Врховну команду 10. фебруара 1919. године и замолио да се игуману Леонтију, који се, како се наводи, „налази у добровољачкој легији црногораца“, саопшти да му је према телеграфском извештају епископа никшићког Кирила, игуманско место у манастиру Острог попуњено.⁵⁵ Ова информација упућена је 15. фебруара

⁴⁷ Исто, 305.

⁴⁸ Исто, 390–391.

⁴⁹ Исто, 282.

⁵⁰ Исто, 247.

⁵¹ Исто, 399.

⁵² Исто, 266–267.

⁵³ Рођен 1878. године. Учествовао у балканским ратовима у црногорској војсци. Наређењем министра војног Краљевине Србије од 13. новембра 1916. године одређен је за свештеника Батаљона Срба добровољаца (Дунавска дивизија). На истој дужности био је и на основу списка припадника Дунавске дивизије од 22. марта 1917. године. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 337–338.

⁵⁴ ВА, П 3, 321, 10, 5/154.

⁵⁵ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, АЕБр. 188.

команданту Друге армијске области у Сарајеву, а затим 25. фебруара команданту Јадранских трупа.⁵⁶ Леонтије Нинковић, који се тада налазио на територији Зетске дивизијске области, ослобођен је војне дужности и 19. фебруара 1919. године дато му је одобрење за путовање, најпре за Сарајево, а одатле за Београд, тако да му није саопштена информација о попуњавању игуманског места у Острогу.⁵⁷

С обзиром на то да се демобилизација свештеника није одвијала очекиваном динамиком, митрополит Димитрије је у свом обраћању министру војном Михаилу Рашићу од 30. јануара 1919. похвалио овакву одлуку, с обзиром на то да она доприноси отклањању тешкоћа у којима се српски народ налази без свештеника у својим епархијама, али је уједно и навео да многи војни свештеници нису ослобођени војне дужности, иако су и они сами тражили од својих команданата да буду демобилисани.⁵⁸ Указао је да се у Солуну и даље налазе на војној дужности при команди места игуман Макарије Милетић⁵⁹ и ђакон Драг. Мијатовић,⁶⁰ на Крфу је и даље био свештеник Ђорђе П. Цветковић,⁶¹ у Француској су се налазили свештеници Радисав Гавриловић,⁶² Стеван Бојовић,⁶³ Александар Т. Брадић,⁶⁴ Коста М. Протић,⁶⁵ Милутин

⁵⁶ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919.

⁵⁷ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919.

⁵⁸ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, АЕБр. 99.

⁵⁹ У јесен 1915. био је у Острогу, затим је боравио у Солуну, био на Корзици и у Паризу. Према подацима из јула 1917. био је војни свештеник у команди места Солун. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 328.

⁶⁰ На основу расположивих докумената, није нам позната биографија ђакона Мијатовића.

⁶¹ Рођен у Кални власотиначкој. Умро 1938. године.

⁶² Решењем министра војног од 25. маја 1918. одређен је за војног свештеника за Париз и околину. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 270.

⁶³ Митрополит Димитрије предложио је министру војном 27. фебруара 1917. да Бојовић буде постављен за свештеника у Буржу, Француска. Решењем министра војног од 21. априла 1917. постављен је за војног свештеника Тура (Француска) и околине, а до средине августа 1917. године боравио је у Женеви. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 260.

⁶⁴ Свештеник Александар Т. Брадић је на почетку рата био војни свештеник 10. пешадијског пука другог позива, затим свештеник 10. пешадијског комбинованог пука, а након његовог расформирања, стављен је 26. јуна 1916. на располагање министру војном и упућен на Крф. Карактеристично је његово обраћање министру војном од 3. августа 1916. када је у молби да буде распоређен за војног свештеника, као разлог навео „да се као здрав и вољан рада небих /sic!/ потуцао од немила до недрага”. Решењем од 19. августа 1916. године одређен је за свештеника 41. британске болнице у Шамли. Наређењем од 16. фебруара 1918. премештен је за војног свештеника Главног коњског депоа. Министар војни је 20. априла 1918. донео решење којим је Брадић постављен на дужност војног свештеника за Париз и околину. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 263–264.

⁶⁵ Намесник азбуковачки, парох љубовијски, избегао и боравио у Ници. Свештеник Протић упутио је 17. новембра 1916. из Нице молбу да га министар војни постави за војног

Магазиновић,⁶⁶ Александар Луковић,⁶⁷ Богомир Петровић,⁶⁸ Никола Николић⁶⁹ и Алекса М. Јовановић.⁷⁰ Митрополит је рекао да су ово само нека од имена која су њему позната, а да свакако има и оних свештеника за које Српска црква није имала сазнања. Митрополит је изнео податак да се неки од ових свештеника налазе у местима у којима више није било српске војске и да су они много потребнији на својим редовним дужностима у парохијама и манастирима. Предложио је да уколико би било потребе за неким свештенорадњама, свештеничке дужности би могли да обављају и локални свештеници, односно, за Солун и околину могу се ангажовати свештенци из српске цркве Светог Саве, на Крфу би свештенорадње могли да обављају неки од грчких свештеника, међу којима је било и оних који говоре српски, док би потребе за свештеницима у Француској могли да задовоље руски свештеници који су се налазили при руским црквама у Паризу, Ници, Марсељу и Кану. На крају свог обраћања митрополит је замолио министра Рашић да телеграфски нареди да наведена лица буду ослобођена војне дужности и враћена на своје редовне дужности.

Министар војни Михаило Рашић обратио се митрополиту Димитрију 8. фебруара 1919. године, како би одговорио на његово писмо АЕБр. 99 од 30. јануара 1919. и известио га да је већ раније издао наређење да сви свештеници

свештеника у Антибу код Нице, како би могао да издржава жену и ћерку које су интерниране, као и четворо деце које су остале у Србији. Министар војни је донео решење 30. децембра 1916. године, али на основу доступне грађе садржај решења није нам познат. Решењем заступника министра војног од 7. јула 1918. године одређен је на службу код делегата министра војног у Марсељу, уз напомену да му делегат одреди дужност и о томе извести Министарство војно. Претходно је био на дужности свештеника у ђачком батаљону у Жозијеру. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 384.

⁶⁶ Милутин Магазиновић је као избеглица боравио у Ници и према расположивим подацима, почетком 1918. био је свештеник у Тулону и околини. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 324.

⁶⁷ Свештеник из Грабовца, намесништво грузанско, избегао из Србије на Корзику. Решењем министра војног од 1. маја 1918. одређен је за војног свештеника у Кану, до тада нераспоређен на Корзици. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 322.

⁶⁸ Свештеник из Вел. Поповића, избегао у Француску. Наредбом министра војног постављен је 25. августа 1916. године за војног свештеника при болницама у Ници, Тулону и околини где је било српских официра и војника. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 355.

⁶⁹ На основу расположивих докумената, није нам позната биографија свештеника Николе Николића.

⁷⁰ Свештеник из Ариља. Решењем од 1. маја 1917. постављен је за војног свештеника Инвалидског одреда у Тулону. Претходно је био у Драгињану (Француска). Указом од 24. октобра 1920. постављен је за сталног војног свештеника треће класе за источно-православну вероисповест. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 297.

који нису нужно потребни, одмах буду разрешени службе у војсци и упућени на своју редовну свештеничку дужност.⁷¹ Министар наводи да нису сви могли да буду одмах разрешени дужности у војсци, али постепено се ослобађају и до сада је приличан број свештеника ослобођен, тако да је остао један мали, неопходан број, који ће се ускоро такође ослободити. У вези са митрополитовим захтевом за ослобађањем конкретних свештеника, министар је рекао да је издао потребно наређење да се сви свештеници који нису потребни, одмах ослободе војске и упуте на редовне свештеничке дужности. Министар је обавестио митрополита да је, на предлог српског делегата из Марсеља, својим решењем од 7. јануара 1919. ослободио војне службе петорицу свештеника који су били на дужности у Француској. Тада су демобилисани свештеници Александар Брадић, Милутин Магазиновић, Божидар Спасић,⁷² Чедомир Богдановић⁷³ и Коста Протић и министар је наредио делегату да их одмах упуте на редовне дужности.⁷⁴

Митрополит Димитрије обратио се министру војном 17. фебруара 1919. године и навео да му се већ неколико пута обраћао са молбом да помогне и да му стави на располагање свештенике који су на војним дужностима, како би били упућени у своје парохије.⁷⁵ Митрополит наводи да из извештаја министра од 8. фебруара (ФЂОБр. 34197) види да су на основу указа бр. 99/1919. неки свештеници ослобођени, на чему је захвалан, али да уједно види да други, који су били најпотребнији на својим редовним дужностима, нису ослобођени. Митрополит је због тога поново молио да буду ослобођена свештена лица која су означена у његовом писму од 30. јануара 1919. (АЕБр. 99), и предложио да свештеничку дужност у местима где су они били, ако би се појавила потреба, у шта сумња, могу да врше свештена лица која је назначио у наведеном писму. Министар војни и морнарице одговорио је митрополиту Димитрију 21. марта 1919. године и подсетио да га је већ извештавао да је један велики део свештеника који је био запослен у војсци, као и они запослени у Француској, Алжиру и другим местима, отпуштен и да је наређено да се упуте на своје редовне дужности.⁷⁶ Министар је навео да се у том тренутку у војсци налазио један незнатан број војних свештеника, али број без кога војска апсолутно не би могла да функционише. Ипак, армијске команде су радиле на томе да и ове

⁷¹ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, ФЂОБр. 34197.

⁷² Свештеника Божидара Спасића је министар, војни по потреби службе и на предлог војног изасланика у Паризу од 7. фебруара 1918. године, одредио 26. марта 1918. за војног свештеника за Бурж и околину. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 398.

⁷³ Чедомир Р. Богдановић је решењем министра војног од 12. марта 1918. године постављен за свештеника у Риполу. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 259.

⁷⁴ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, ФЂОБр. 34.197.

⁷⁵ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, АЕБр. 229.

⁷⁶ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, Министарство војно, Опште војно одељење, Ђенералштабни одсек бр. 35842.

свештенике демобилишу оног тренутка када више не буду били потребни, а министар је очекивао да ће се то врло брзо десити.

Неспоразум између министра војног и митрополита Димитрија изазвало је разрешење од војне дужности свештеника Ђорђа П. Цветковића. Свештеник Цветковић је на почетку рата био у 12. пешадијском пуку, а затим је на основу распореда војних свештеника од 27. марта 1916. године постављен за војног свештеника у команди места Крф, а уједно је био и старешина Цркве Свети Таксиархис коју је користила српска војска.⁷⁷ Митрополит је у свом обраћању министру војном од 17. фебруара 1919. године посебно напоменуо и изразио своје чуђење да Ђорђе Цветковић, поред свих наредби министра, а и специјалног министровог решења од 24. октобра 1918. (ФАОБр. 52395), још увек није разрешен војне дужности, „него беспослен седи на Крфу“.⁷⁸ Министар војни и морнарице покушао је да 21. марта 1919. године објасни настали неспоразум, објашњавајући да је команда места на Крфу укинута и да је „без сумње свештеник Цветковић отишао на своју редовну дужност“.⁷⁹ На основу доступних података није нам познато шта се даље дешавало са свештеником Цветковићем.

Након што је нормативно регулисано отпуштања свештеника из војске, остало је да се регулише и питање свештеничких кандидата, односно, богослова. На основу захтева митрополита Димитрија, министар војни и морнарице генерал Михаило Рашић предложио је 28. јануара 1919. начелнику штаба Врховне команде да донесе наређење којим би сви свршени богослови и свештенички кандидати одмах били ослобођени војне службе и били стављени на располагање митрополиту Србије.⁸⁰ С обзиром на то да наређењем начелника штаба нису били обухваћени несвршени богослови, из команди су почела да стижу питања у вези са њиховим статусом.⁸¹ Наређење о њиховом ослобађању од војне службе и стављању на располагање митрополиту Србије донео је министар војни 11. фебруара 1919. године.⁸² Различити разлози утицали су да и по питању демобилизације богослова пракса није пратила нормативну регулативу. Због тога је митрополит 24. маја 1919. писао министру војске и морнарице Стевану Хаџићу и тражио да из војске буде отпуштен Бошко Поповић, ученик Богословије „Свети Сава“, који је у том тренутку био обвезник 4. чете 3. батаљона 14. пешадијског пука.⁸³ Митрополит је напоменуо да је његово ослобађање неопходно јер је школска година за богослове већ одавно била почела.

⁷⁷ М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 412.

⁷⁸ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, АЕБр. 229.

⁷⁹ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, Министарство војно, Опште војно одељење, Генералштабни одсек бр. 35842.

⁸⁰ ВА, П 3, 329, 5, 2/2.

⁸¹ ВА, П 3, 323, 5, 22/62.

⁸² ВА, П 3, 323, 4, 22/10. На основу документа који се чува у Архиву Српске православне цркве, наређење министра војног о демобилизацији несвршених богослова (ФАОБр. 34649) донето је 3. фебруара 1919. Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, АЕБр. 1178.

⁸³ Архив Српске православне цркве, фасцикла 1919, АЕБр. 1178.

Свештеници који су желели да наставе своју службу у оквиру војске добили су премештај у своје раније парохије и истовремено су наставили да раде као хонорарни војни свештеници у војсци Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Министар војни и морнарице генерал Михаило Рашић наредио је 4. октобра 1919. године да се до 15. новембра 1919. изврши поступно отпуштање свих добровољаца, осим оних који су желели да наставе војну службу.⁸⁴

У условима нове мултиетничке и мултиконфесионе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца настављено је регулисање положаја војних свештеника у складу са потребама нове војске. У *Закључку Министарског Савета о пријему особља у морнарицу и производбе*, објављеном 26. маја 1919. године, извршена је подела на свештенике I, II, III, IV и V класе и одређена годишња плата према одговарајућим официрским чиновима. Одлуком Министарског савета војни свештеници српске војске остали су и даље у служби и задржали су своја раније стечена права.⁸⁵

У циљу утврђивања броја демобилисаних свештеника потребно је имати у виду да нису сви свештеници који су били у војној служби имали статус војних свештеника. Досадашња истраживања у вези са укупним бројем војних свештеника који су учествовали у Првом светском рату нису резултирала утврђивањем њиховог тачног броја. На основу до сада објављених радова и доступних докумената, тај број износи 234 војна свештеника, од чега су двојица војних имама и један војни рабин.⁸⁶ Напомињемо да наведени подаци говоре о укупном броју свештеника који су били ангажовани на одређеним дужностима у различитим временским периодима. Због тога је број свештеника који су остали у војсци до 11. новембра 1918, када су званично прекинута ратна дејства, немогуће утврдити на основу тренутно доступних докумената и литературе. Са поузданошћу можемо тврдити да је на дан почетка непријатељске офанзиве 6. октобра 1915. године српска војска имала 92 свештеника. Познат је и тачан број војних свештеника на дан 27. марта 1916. када је усвојена *Уредба о распореду војних свештеника* којом су била предвиђена формацијска места за укупно 106 свештеника.

⁸⁴ Војни архив, П 3, 164, 6, 14/27.

⁸⁵ М. Милкић, *Правно регулисање положаја војносвештеничке струке у војсци Краљевине СХС/Југославије*, Војноисторијски гласник 1–2 (2005) 136–146.

⁸⁶ М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*. Радмила Радић, Војислав Јанић (1890–1944) – свештеник и политичар: поглед кроз аналитички прозор, Институт за новију историју Србије, Београд 2018.

Miljan MILKIĆ

**DEMOBILIZATION OF SERBIAN ARMY MILITARY CHAPLAINS
AFTER THE FIRST WORLD WAR**

Summary

The Serbian Army formed the basis for the creation of an Army of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, proclaimed on 1 December 1918. The first government was formed on 20 December and within it a joint Ministry of War and Navy was established. The Supreme Command of the Serbian Army became the Supreme Command of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The Army confronted the problems of establishing and protecting the borders of the new state, as well as many internal security problems. Therefore, the demobilization of the army was carried out in the period from 5 April to 5 May 1920. Before the general demobilization was declared, some were released from the Army. One of the specific categories of recruits were chaplains. The initiative for the release of all the chaplains from the Army was launched in November 1918. The main reason was the fact that during the First World War many parishes remained without priests. A large number of priests died or were killed. On 6 December 1918, the Chief of Staff of the Supreme Command proclaimed an order to release from the duties all chaplains in military units. Since the demobilization of the chaplains did not take place at the expected dynamics, intensive correspondence between the Metropolitan of the Serbian Church and the Army Minister took place during January, February and March 1919. In order to determine the number of demobilized military chaplains, it should be noted that the number of chaplains remaining in the Army by the end of the war cannot be determined on the basis of currently available documents and literature.

Keywords: military chaplains, Serbian Army, Army of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, demobilisation, Serbian Church.

КРАЈ ВЕЛИКОГ РАТА – ПУТ КА НОВОЈ ЕВРОПИ
THE END OF THE GREAT WAR – THE ROAD TO NEW EUROPE

Издавачи:

Историјски институт (*e-mail: istorinst@iib.ac.rs*)

Институт за стратегијска истраживања, Министарство одбране (*e-mail: isi@mod.gov.rs*)

За издаваче:

Проф. др Александар Растовић, *директор Историјског института*

др Јованка Шарановић, *директорка Института за стратегијска истраживања*

Секретар Редакције

Снежана Ристић

Лектура текстова на српском језику

Милица Симић

Лектура текстова на енглеском језику

Татјана Ћосовић

Превод „Предговора“ на енглески језик

Татјана Ћосовић

Коректура

Славица Мереник

Компјутерска припрема за штампу

Слободан Симић

Штампа

ЈП Службени гласник, Београд

Тираж

500 примерака

ISBN 978-86-7743-138-9 (ИИБ)

ISBN 978-86-8112-125-2 (ИСИ, МО)

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

94(100)"1914/1918"(082)

327(4)"1917/1919"(082)

355.48(4)"1917/1919"(082)

94(497.1)"1918/1921"(082)

КРАЈ Великог рата : пут ка новој Европи / уредници Александар Растовић, Миљан Милкић. - Београд : Историјски институт : Институт за стратегијска истраживања, Министарство одбране, 2020 (Београд : Службени гласник). - 372 стр. : илустр. ; 24 cm. - (Зборник радова / Историјски институт, Београд ; књ. 41) (Collection of Works / Institute of History ; vol. 41)

На спор. насл. стр.: The End of the Great War : the Road to New Europe. - Тираж 400. - Стр. 11-17: Предговор / Александар Растовић, Миљан Милкић. - Списак аутора: стр. [373-374]. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Summaries, Резимеи.

ISBN 978-86-7743-138-9 (ИС)

ISBN 978-86-8112-125-2 (ИСИМО)

1. Ств. насл. на според. насл. стр.

а) Први светски рат 1914-1918 -- Зборници б) Међународни односи -- Европа -- 1917-1919 -- Зборници в) Европа -- Војна историја -- 1917-1919 -- Зборници г) Југославија -- Друштвена историја -- 1918-1921 -- Зборници

COBISS.SR-ID 17902857

ISBN 978-86-7743-138-9 (ИИБ)
ISBN 978-86-8112-125-2 (ИСИ, МО)

Историјски институт Београд
Институт за стратегијска истраживања, Министарство одбране

КРАЈ ВЕЛИКОГ РАТА – ПУТ КА НОВОЈ ЕВРОПИ
THE END OF THE GREAT WAR – THE ROAD TO NEW EUROPE